

Universitatea Babeş-Bolyai
Facultatea de Sociologie și Asistență Socială

**A crește într-un mediu virtual bazat pe risc: adolescenți și pericole online
între bariere protective și formarea identității**

O analiză trans-națională cu accent pe România

Teză de doctorat

Rezumat

Conducător științific:

Prof. Univ. Dr. Petru Iluț

Student doctorand:

Ionela-Maria Răcățău

Cluj-Napoca

Noiembrie, 2013

Cuprins

Mulțumiri

Cuprins

Listă de tabele

Listă de figuri

INTRODUCERE

CAPITOLUL UNU

Cadru general de abordare și înțelegere a riscului. Teorii ale riscului și perspective asupra experiențelor online ale copiilor și tinerilor

1.1 Utilizarea internetului, formarea identității și implicații pentru schimbarea socială. O perspectivă asupra riscului centrată pe copil în spațiul virtual

1.2 A înțelege și a gestiona riscul

1.3 Natura și scala experiențelor online negative. Clasificarea riscurilor

1.4 Clasificarea țărilor europene în funcție de predominanța riscurilor online

1.5 Concluzii

CAPITOLUL DOI

Utilizarea tehnologiei informației și a comunicării într-o societate a internetului bazată pe risc: Noile media, tinerii și factorii care le configurează siguranța online

2.1 Mediul online- un context potrivit pentru apariția riscurilor

2.2 Accesul și utilizarea internetului de către copii și adolescenți

2.3 Factorii principali care configurează siguranța tinerilor pe internet

2.3.1 Utilizarea internetului: locurile de acces și timpul petrecut online

2.3.2 Activitățile online și offline

2.3.3 Competențele digitale și eficacitatea virtuală

2.3.4 Utilizarea site-urilor de socializare

2.3.5 Caracteristicile psihologice

2.3.6 Medierea parentală

2.4 Concluzii

CAPITOLUL TREI

Încadrarea experiențelor de risc online ale adolescenților europeni

3.1 Baza de date

3.2 Design metodologic și ipoteze

3.3 Analize și discuții. Prestație online, motivație emoțională și traversarea barierelor protective în utilizarea internetului: adolescenții și tipurile de riscuri experimentate

3.4. Concluzii

3.5. Limite

CAPITOLUL PATRU

A experimenta riscuri online în România

4.1 O privire asupra caracteristicilor de utilizare a internetului și a pericolelor online printre adolescenții români

4.2 Design metodologic și ipoteze

4.3 Analize și rezultate. Caracteristicile de risc dominante ale tinerilor români utilizatori ai internetului

4.4 Concluzii

4.5 Limite

CAPITOLUL CINCI

Rezultatele studiului calitativ. Percepțiile și experiențele de risc online ale copiilor și adolescenților români

5.1 Discuții asupra metodei

5.2 Rezultate și discuții asupra datelor calitative

5.3 Concluzii

5.4 Limite

CONCLUZII

REFERINȚE

ANEXE

Cuvinte cheie: formarea identității, utilizarea internetului, riscuri online, prestație online, motivație emoțională, bariere protective

Această lucrare a avut ca scop explorarea și evidențierea factorilor de risc asociați accesării conținuturilor negative în spațiul virtual de către tineri, și identificarea dimensiunii în care aceștia au întâmpinat situații periculoase în spațiul virtual. Accentul a fost pus pe nevoia adolescenților de a se implica în activități riscante care i-ar putea ajuta să experimenteze diverse situații și senzații, incluzând riscuri, în căutarea de auto-cunoaștere din cadrul procesului de formare a identității. Pornind de la o trecere în revistă a literaturii care vorbește despre rolul important pe care internetul l-a avut în viața oamenilor de-a lungul timpului, producând “revoluții electronice” (Davis, Hirschl și Stack, 2007; Jan van Dijk, 2006; Castells, 1996), inegalități (DiMaggio et. al., 2001), și individualizare (Wellman, 2001; Beck, 1992), această teză vorbește despre cultura media ca parte integrantă a vieții copiilor și adolescenților încă de la vârste fragede. Expansiunea rapidă a noilor tehnologii printre tineri- care va continua să crească și să se dezvolte tot mai mult datorită introducerii rețelelor la scară largă, a strategiilor naționale și a politicilor publice (Agenda Digitală a Comisiei Europene, 2013) oferă indicii asupra faptului că media, în special internetul, nu mai sunt reprezentate doar ca simple mijloace de comunicare și interacțiune. Mai degrabă, acestea s-au integrat atât de mult în rutinele tinerilor și au devenit atât de naturale și obișnuite încât pot fi considerate cu ușurință o formă de viață în sine care nu poate fi analizată separat de mediul general în care copiii trăiesc (Morimoto și Friedland, 2011). Acestea sunt instrumente importante care contribuie semnificativ la procesele tinerilor de socializare, interacțiune și formare a identității, formând o “viață socială” (“lifeworld”) în care aproape fiecare acțiune devine mediată (Bakardjieva, 2005; Habermas, 1981).

În ultimii ani, internetul și noile media s-au bucurat de o ascensiune fără precedent și au devenit incorporate notabil în viețile cotidiene ale utilizatorilor. Ele sunt acum parte dintr-o serie de schimbări majore care s-au întâmplat în ultima perioadă referitoare la felul în care indivizii prelucrează și produc cunoaștere, interacționează și caută informații. Spre deosebire de alte mijloace de comunicare, calculatoarele și internetul sunt acum mereu prezente, comune și răspândite pretutindeni, fiind utilizate de un număr ridicat de persoane, gospodării și instituții pentru scopuri diverse. În timp ce media digitală câștigă tot mai multă vizibilitate și atenție atât datorită beneficiilor dar și pericolelor inerente asociate, o generație de tineri crește într-o eră dominată de evoluții tehnologice care ar putea genera experiențe variate în cadrul proceselor lor de dezvoltare. Deși utilizarea crescândă a internetului a fost acompaniată de numeroase așteptări

referitoare la urmările pozitive pe care acestea le produc, sentimente de teamă și panică au început să iasă la lumină de asemenea atunci când se discută despre alchimia copil-mediu virtual. Acest lucru este valabil în mod special în rândul adulților și a percepțiilor reprezentanților politicilor publice asupra copiilor ca utilizatori neexperimentați care pot deveni cu ușurință ținte ale pericolelor online. Din moment ce legăturile părinților cu copiii lor sunt considerate a fi perturbate și vagi datorită amplitudinii virtuale recente, relația bazată pe autoritate dintre aceștia a fost în egală măsură afectată. Copiii și adolescenții sunt în primul plan al experimentării cu multitudinea de senzații și facilități pe care internetul le oferă, așadar e posibil ca aceștia să respingă și să devină refractari la formele tradiționale de autoritate.

Deși internetul a devenit puternic încorporat în viețile tinerilor (Lenhart et al. 2013; Haddon et al. 2012; Ofcom 2012; Hasebrink et al. 2011; Kotilainen, 2011; Livingstone et al. 2011; Valcke et al. 2011; Lenhart și Madden, 2007) și are la bază o gamă variată de beneficii referitoare la amuzament, comunicare, educație, creativitate, auto-exprimare sau căutare de informații, acesta implică de asemenea un amalgam de riscuri capabile să afecteze negativ dezvoltarea adecvată a tinerilor (Valcke et al., 2011; OECD, 2011; OSTWG, 2010; YPRT, 2009; ITU, 2009; Livingstone și Haddon, 2009; ISTTF, 2008; ACMA, 2008; Hasebrink et al., 2008). În ciuda poziției protective care tratează tinerii ca pe niște victime ale mediului online, există și alte abordări care susțin faptul că riscul poate fi benefic în viețile acestor persoane de vârstă fragedă (Hope, 2007; Madge și Barker, 2007). În acest sens, paradigmele psihologice referitoare la formarea identității în rândul adolescenților sugerează că experiențele de pericol ale copiilor sunt activități normale din cadrul proceselor de maturizare (Buckingham, 2008; Hope, 2007; Gill, 2007; Madge și Barker, 2007; Marcia, 1980). A întrece limitele și a înfrunța riscul- percepute ca escapade din rutinele cotidiene- pot fi elemente esențiale în etapele de construire a identității (Hope, 2007). Din moment ce aceste activități pot produce emoții pozitive, plăceri și sentimente de control (Cohen și Taylor, 1992) asupra explorărilor întreprinse, ele pot fi de asemenea folositoare în modalitățile adolescenților de prezentare, atât în spațiul virtual cât și în spațiul offline. Prin adoptarea acestor comportamente, tinerii se pot bucura de obținerea unei reputații pozitive care îi poate recomanda pentru afilierea la grupuri de prieteni și pentru extinderea relațiilor sociale. Motivația emoțională poate fi caracteristica ce stă la baza activităților online și offline realizate de copii, în special dacă acestea au caracter riscant. Felul în care acționează îi

poate ajuta să prezinte și să mențină o imagine acceptabilă asupra lor, dimensiune caracteristică procesului de formare a identității.

Datorită aproprierii semnificative a acestui agent în viețile lor, tinerii au ajuns să fie nu doar primi inovatori și lideri ai spațiului online, dar și actori sociali legitimi și capabili să preia responsabilități și decizii în legătură cu activitățile pe care le întreprind. Actuala “perioadă a rețelelor” (“age of networks”) în care ei cresc și se dezvoltă (Jan van Dijk, 2006; Wellman, 2001) poate duce la o individualizare sporită (Morimoto și Friedland, 2011) din moment ce acest mijloc de comunicare a devenit atât de încorporat activităților și rutinelor lor zilnice. În consecință, nevoia de a înțelege mai bine relația dintre utilizarea internetului și tineri devine urgentă și stringentă dacă este privită prin prisma amplitudinii și rapidității cu care tehnologia evoluează și produce schimbări atât la nivel social cât și individual.

Perspectiva pe care această lucrare o adoptă este inclusă în paradigma social-constructivistă care apreciază indivizii ca fiind cei responsabili pentru crearea propriilor realități și identități sociale. Acest lucru se dobândește prin interacțiuni cu diverse situații, cu alți indivizi și cu expectativele lor culturale proiectate în propriile reprezentări despre viață, respectând în același timp regulile generale ale ordinii sociale. Când vine vorba despre copii, pe lângă caracteristicile generale referitoare la continua dezvoltare și răspândire care poate încuraja schimbările sociale, internetul poate de asemenea să stea la baza construirii identității. Din această perspectivă, tinerii pot fi percepuți ca forțe active care sunt capabile să-și găsească drumul în această „societate a riscului” modernă care are la bază internetul (Beck, 1992). Deși foarte adesea asocierea dintre copii și internet este percepută mai degrabă ca o relație negativă care atrage felurite tipuri de pericole, există totuși unele reprezentări care sugerează faptul că riscurile pot fi utile pentru tineri (Hope, 2007; Madge and Barker, 2007). Experiențele precum depășirea limitelor- care pot fi elemente centrale ale construirii identității (Hope, 2007), sunt văzute ca modalități de evadare din rutinele anostre zilnice. Asumarea riscului nu are doar un caracter atractiv care poate oferi senzații aparte, emoții, plăceri și sentimente de escapadă din obiceiurile repetate zilnic (Lyng 1990, 2004), dar poate de asemenea oferi o senzație de control asupra activităților întreprinse și asupra unor anumite tipuri de circumstanțe instabile. Aceste experiențe pot ajuta individul să se dezvolte în moduri care pot fi benefice pe perioadă îndelungată, cum ar fi obținerea unei reputații pozitive

sau integrarea efectivă în grupuri de prieteni, lucru care poate genera un sentiment de confort psihologic, sau chiar de încredere în faptul că lucrurile pot fi gestionate adecvat, în funcție de propriile dorințe și interese. Transpus în activitatea de utilizare a internetului, acest aspect poate înlătura plictiseala sau singurătatea și poate induce senzații pozitive de bucurie sau împlinire în timpul explorării spațiului virtual, accesării diferitor blog-uri sau site-uri de socializare, interacțiunii cu alții etc.

Felul în care tinerii activează online poate fi de asemenea o sursă de multiple experiențe ce pot fi întâmpinate. Aplicând cadrul clasic al lui Erving Goffman despre auto-prezentare în viața cotidiană (1959) asupra actualului mediu virtual poate sta la baza unei înțelegeri diferite a implicării tinerilor în activități online riscante și a acțiunilor lor dependente de spațiul în care se desfășoară și de spectatorii prezenți. Interacțiunile lor sociale pot fi percepute în termeni de „interpretări” care includ actori, audiență, scenă și culise, susținând așadar ideea reconsiderării paradigmei protecționiste în favoarea abordărilor psihologice referitoare la formarea identității adolescenților și asupra ideii că tinerii sunt actori suficient de competenți și bine informați încât să fie capabili să se ferească din calea contextelor dificile pe care le pot întâlni în timpul explorărilor lor. Ținând cont de această perspectivă, aceștia nu ar trebui considerați ca fiind niște victime inocente, ținte ale pericolelor virtuale. Datorită utilizării ample a internetului și a elaboratelor măsuri luate de autoritățile publice cu scopul de a oferi competențe digitale fiecărui copil, tinerii au atins nivele înalte de abilități și și-au dezvoltat diverse strategii care să-i țină la distanță de temutele pericole online considerate a fi capabile să le afecteze dezvoltarea adecvată și siguranța. Când se discută despre adolescență și despre transformările asociate ei pe dimensiunile fizice și cognitive, anumite „crize de identitate” pot interfera (Erik Erikson 1968, citat în Buckingham 2008; Marcia, 1980) referindu-se la anumite puncte de cotitură în viețile tinerilor care pot duce într-un final la formarea identității. Această perioadă include de asemenea o etapă de „moratoriu psihosocial” („psychosocial moratorium”) prin care adolescenții caută să se auto-descopere și simt nevoia așadar de a se angaja în activități care îi pot ajuta să experimenteze diverse identități și situații, incluzând riscuri de diverse tipuri.

În ceea ce privește acest din urmă aspect- riscuri- în ciuda bogatei literaturi pe acest subiect, există încă un slab consens asupra unei definiții comun acceptate pentru acest termen, deși la

modul general, acesta implică o serie de consecințe temute și negative asupra mediului înconjurător sau a sănătății umane (Madge și Barker, 2007; IRGC, 2005; Cooper, Hetherington, și Katz, 2003; OECD, 2003; Klinke și Renn 2001, 2002; Rosa, 1998). Când vine vorba despre riscurile online, literatura a punctat până acum spre o abundență de asemenea pericole care au fost cuprinse în diverse clasificări și tipologii de-a lungul timpului însă până la momentul actual oamenii de știință nu au convenit asupra uneia singure (Valcke et. al., 2011; OECD, 2011; OSTWG, 2010; YPRT, 2009; ITU, 2009; Livingstone și Haddon, 2009; ISTTF, 2008; ACMA, 2008; Hasebrink et. al., 2008). Pe măsură ce numărul timerilor care utilizează internetul crește iar vârsta la care îl accesează devine tot mai mică, identificarea și abordarea acestor riscuri devine un important obiectiv al politicilor publice. În plus, pe măsură ce activitățile, abilitățile și competențele lor se schimbă și de dezvoltă în funcție de vârstă (Ofcom, 2012; Sonck și Livingstone, 2011; Livingstone et. al., 2011), interacțiunile și conceptualizările lor despre mediul online variază de asemenea, oferind spațiu implicării în comportamente riscante. Până acum, în pofida numărului semnificativ de cercetări pe tema copiilor și a utilizării internetului, datele statistice asupra prevalenței riscurilor asupra tinerilor sunt limitate. În plus, acestea sunt fragmentare, nu sunt reprezentative, iau în considerare zone specifice și propriile lor realități sociale, și oferă puține posibilități de comparare a studiilor și a țărilor. La modul general, în timp ce același spectru de riscuri este prezent în toate statele, datele disponibile sugerează faptul că ratele lor de răspândire variază (Livingstone et. al., 2009). La modul particular, disponibilitatea acestor date este diversă și depinde de tipurile de riscuri analizate. În timp ce alte tipuri de riscuri au fost explorate în detaliu (agresivitatea online, întâlniri cu persoane străine sau accesarea de conținuturi nepotrivite, cum ar fi pornografia), există totuși unele experiențe care, deși identificate ca fiind potențial dăunătoare copiilor (Livingstone et al. 2011, Valcke et al. 2011, Livingstone și Haddon, 2009) au atras puține cercetări până acum. În acest sens, există puține date despre interacțiuni ilegale, sfaturi dăunătoare, conținuturi xenofobe, marketing online pentru copii, tranzacții frauduloase, securitatea informațiilor și riscuri de pierdere a datelor personale, probabil datorită complexității metodologice de colectare a datelor (OECD, 2011).

Potrivit Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (2011), cel mai intens studiate riscuri sunt de obicei acelea care cauzează consecințe serioase imediate, însă acestea pot să nu fie cele mai răspândite. La acestea se adaugă faptul că analizele sunt îndeosebi cantitative în timp ce

abordările calitative menite să înțeleagă mai bine pozițiile tinerilor în legătură cu internetul sunt rare și nu utilizează neaparat propriile voci și opinii ale tinerilor (Dooley et. al., 2009). În cazul în care acestea există, trebuie să fie constant actualizate din moment ce evoluția caracteristicilor de consum media crește vizibil iar concepțiile și comperehensiunile anterioare pot deveni cu ușurință învechite. În plus, nu există dovezi recente asupra factorilor care favorizează probabilitatea de a accesa riscuri, și asupra eficacității unor abordări particulare, de genul regulilor parentale. În consecință, având toate aceste aspecte în vedere, scopul acestei lucrări a fost de a explora și evidenția factorii de risc asociați angajării adolescenților în explorări riscante ale mediului online, și măsura în care aceștia întâlnesc situații periculoase în spațiul virtual. O analiză trans-națională cu accent pe România a fost utilizată asupra unui număr de șapte tipuri de riscuri online, și anume întâlniri cu persoane necunoscute, solicitări sexuale, riscuri de pierdere a datelor personale (privacy risks), agresiune online (online bullying), expunere la pornografie, conținut cu caracter negativ și xenofob, acordând atenție în același timp factorilor care configurează siguranța tinerilor în spațiul virtual. Pentru o mai clară diferențiere asupra riscurilor și pentru o mai bună abordare, acestea au fost grupate în două mari categorii (de contact și de conținut) formate din șapte grupuri distincte având la bază clasificările realizate de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (2011) și de Livingstone și Haddon (2009). În plus, o analiză calitativă a fost realizată cu elevi români cu scopul de a înțelege mai bine relația acestora cu noile media și cu internetul.

Plecând de la paradigmele psihologice referitoare la construirea identității adolescenților care sugerează faptul că experiențele de pericol ale tinerilor reprezintă activități normale din cadrul proceselor de formare a identității (Buckingham, 2008; Hope, 2007; Gill, 2007; Madge și Barker, 2007; Marcia, 1980) trei ipoteze au fost construite cu scopul de a testa dacă adolescenții care au prestații online ridicate, care se implică emoțional în explorările lor online și care favorizează experiențe în genul depășirii limitelor protective sunt mai predispuși să întâlnească mai multe riscuri în mediul virtual decât cei care nu posedă aceste caracteristici. Măsuri ca „timp petrecut online”, „a avea un profil pe un site de socializare”, „competențe digitale”, „activități desfășurate online”, „caracteristici psihologice” și „supervizare parentală” au fost utilizate pentru analize.

Această lucrare a fost structurată în jurul a cinci capitole. Primul dintre ele a avut ca scop explorarea teoretică a termenului de risc și a felului în care acesta, alături de evoluția mediilor electronice și a internetului, poate sta la baza formării identității tinerilor. S-a evidențiat faptul că tinerii nu ar trebui percepuți ca victime ale spațiului online. Mai degrabă, aceștia ar trebui considerați ca fiind persoane descurcărețe și ingenioase care sunt capabile să se protejeze de pericolele care pot surveni online. Felul în care ei se prezintă și interacționează în spațiul virtual pot fi indicii ale faptului că aceștia caută de fapt experiențe care depășesc limitele de siguranță cu scopul de a evada din contextele comune în care trăiesc, construindu-și în acest fel o identitate mai complexă și mai utilă în fața experiențelor negative.

Acest capitol a oferit de asemenea informații despre cum fie înțelese și cum să se facă distincție între categoriile de riscuri online, scoțând în evidență o serie de strategii menite să le gestioneze adecvat cu scopul de a-i proteja pe copii ca utilizatori ai internetului. Au fost revizuite în acest sens literatura și datele statistice despre utilizarea acestui agent în rândul copiilor și despre prevalența riscurilor. Deși definițiile și tipologiile de risc diferă, iar metodologiile de cercetare variază îngreunând astfel procesul de comparare a incidenței riscurilor, această secțiune a prezentat o clasificare complexă a țărilor europene realizată de echipa EU Kids Online II, având în considerare trei ample categorii de riscuri: de conținut, de contact și de comportament. Din rezultate reiese faptul că riscurile diferă de la țară la țară, iar datorită faptului că acestea sunt numeroase și într-o continuă expansiune, abordarea lor necesită perspective variate incluzând legislative, tehnice, campanii de conștientizare, îmbunătățirea competențelor etc. Vulnerabilitatea copiilor la aceste tipuri de situații negative rezultă din lipsa lor de experiență și înțelegere a posibilelor consecințe aferente, și nu neaparat din prisma pozițiilor de tineri inocenți și neajutorați în care sunt adesea plasați. În timp ce vârsta îi poate ajuta să învețe cum să devină mai precauți, aceasta poate de asemenea să faciliteze o mai mare expunere din moment ce nivelul de utilizare a internetului crește (Lenhart et al. 2013; Haddon et al. 2012; Ofcom 2012; Hasebrink et al. 2011; Kotilainen, 2011; Livingstone et al. 2011; Valcke et al. 2011). Confruntarea cu riscul poate rezulta într-o amplă serie de efecte, cele mai severe incluzând daune fizice și psihologice. Pe lângă caracteristicile de performanță online, motivație emoțională, depășirea limitelor și medierea parentală, există de asemenea și alți factori care influențează posibilitatea de a întâlni riscuri. Așa cum apare menționat în recenzia literaturii descrise în

această secțiune, vârsta, genul, locația de acces și instrumentele utilizate pentru a se conecta la spațiul digital reprezintă variabile importante care trebuie avute în vedere atunci când e vorba de managementul riscului. Mai mult decât atât, o mai atentă abordare a lor poate explica motivul pentru care unii copii sunt mai vulnerabili decât alții, și astfel pot fi identificate strategii adecvate de diminuare a riscurilor.

Cel de-al doilea capitol- completându-l și venind în continuarea primului, a arătat că internetul a devenit un fenomen de mare importanță în viețile indivizilor, un agent care nu poate fi separat de activitățile lor cotidiene, care este înzestrat cu multiple funcții și beneficii cum ar fi acces la educație, amuzament, comunicare sau căutare de informații etc. Acesta a devenit un instrument extrem de apreciat care stă la baza unui număr variat de experiențe, având atât efecte pozitive cât și negative pentru utilizatorii săi. În ceea ce-i privește pe copii, aceștia au ajuns să fie considerați utilizatori primari ai internetului, cu atât mai mult cu cât au fost înzestrați prin prisma secolului în care s-au născut cu oportunitatea de a accesa mediul virtual de la vârste foarte fragede și de a învăța cum să trăiască și să se adapteze dezvoltării tehnologice continue. În ciuda multitudinii de experiențe pozitive pe care acest mediu de comunicare le include, există totuși un amalgam complex de riscuri care le poate influența siguranța online, ridicând dileme printre reprezentanții autorităților publice, părinți și oameni de știință despre cum să le gestioneze eficient în așa fel încât oportunitățile care planează în mediul virtual să nu fie afectate. Comisia Europeană plănuieste în acest sens să dezvolte și să implementeze mecanisme de siguranță adecvate, și să dezvolte abilități în așa fel încât populația la modul general să se bucure de un spațiu virtual mai sigur și mai bun.

În a doua parte a acestui capitol, date oficiale au fost trecute în revistă și discutate privind conectivitatea și nivelul de infiltrarea internetului în Europa și la nivel global. Sursele arată că tot mai multe gospodării și persoane se conectează la spațiul digital, incluzând copii și tineri, și că atașamentul lor față de acest mediu continuă să crească indiferent de vârstă (ITU 2013; Lenhart et al., 2013; Eurostat, 2012; Ofcom, 2012). Dezvoltarea rapidă a internetului și amploarea cu care este utilizat, asociate cu posibila experiență redusă a tinerilor în legătură cu acest agent de socializare, și nevoile lor de explorare, învățare și comunicare pot duce la diverse situații- chiar și negative- experimentate online. Nu doar timpul petrecut pe internet poate ajusta siguranța

copiilor și adolescenților în spațiul virtual, dar și alți factori precum locurile de acces, activitățile întreprinse online și offline, competențele digitale și eficacitatea în utilizarea aplicațiilor online, utilizarea site-urilor de socializare, caracteristicile psihologice și medierea parentală. Toți acești potențiali predictorii ai riscurilor au fost revizuiți și discutați în acest capitol, argumentând rolul lor important în legătură cu experiențele virtuale și cu întâlnirea riscurilor. Aceștia au fost apoi introduși în analize statistice complexe cu scopul de a testa relația lor efectivă cu cele șapte tipuri de risc explorate în această teză.

Cel de-al treilea capitol a avut ca scop identificarea măsurii în care adolescenții europeni s-au confruntat cu multiple tipuri de risc, și a factorilor care le umbresc siguranța online. Rezultatele analizelor (având la bază datele studiului trans-european EU Kids Online II) au arătat că în Europa, tinerii accesează un număr mai degrabă mic de pericole online, în ciuda temerilor generale referitoare la faptul că explorările lor sunt definite de multiple experiențe negative (ISTTF, 2008; ITU, 2009; Byron, 2008). La modul general, aceștia au întâmpinat mai puțin de un tip de experiență negativă, agresivitatea virtuală (online bullying) fiind cel mai puțin întâlnită (dar una dintre cel mai intens studiate: Kernaghan și Elwood, 2013; Gorzig și Frumkin, 2013; Livingstone et. al., 2011; Gradinger et. al., 2009; Dooley et. al., 2009a; Smith et. al., 2005; Kim et. al., 2005; Ferero et. al., 1999) și întâlnirile cu persoane necunoscute cel mai des întâlnită (cercetările pe acest subiect devin tot mai numeroase: Barbovschi, 2013; Livingstone et. al., 2011; Hasebrink et. al., 2011). Mai puțin de jumătate dintre cei chestionați au declarat că au întâlnit cel puțin un risc din cele 24 despre cele care au fost întrebați. În timp ce diferențele dintre răspunsurile băieților și ale fetelor au fost relativ similare, vârsta a avut un efect diferit. Numărul experiențelor negative crește pe măsură ce copiii înaintază în vârstă.

Cel de-al doilea obiectiv al acestui capitol a fost să identifice și să exploreze factorii care configurează tipurile de riscuri întâmpinate și siguranța online a adolescenților. În acest sens, trei ipoteze au fost create bazate pe ideea că asumarea riscului este o activitate naturală a formării identității tinerilor (Buckingham, 2008; Hope, 2007; Madge și Barker, 2007; Marcia, 1980). Fiecare dintre ele a fost testată prin regresii logistice. Referitor la prima- *prestația online* (online performance) – aceasta și-a propus să testeze mai întâi dacă adolescenții care au un profil personal pe un site de socializare, care utilizează internetul mai mult, mai frecvent, și care au

dobândit mai multe abilități online, întâlnesc mai multe riscuri decât copiii care nu dețin aceste calități. Rezultatele au arătat că aceasta poate fi parțial confirmată. În cazul tuturor celor trei tipuri de riscuri de conținut analizate (expunerea la pornografie, accesarea conținuturilor cu caracter negativ și a celor xenofobe) posesia unui profil personal pe un site de socializare nu a fost semnificativă statistic. În schimb, mai mult timp petrecut online, mai multe competențe și un număr mai mare de activități realizate s-au dovedit a atrage mai multe riscuri pentru adolescenții care dețin aceste caracteristici decât pentru ceilalți. Mergând mai departe la cele patru tipuri de riscuri de contact analizate (a întâlni persoane necunoscute, a primi solicitări sexuale, a pierde date cu caracter personal și a fi agresat online), cu excepția deținerii unui profil pe un site de socializare care nu a fost semnificativ statistic în cazul solicitărilor sexuale, și competențelor digitale care nu au contat în cazul riscurilor de pierdere a datelor personale, toți ceilalți predictorii au arătat șanse mari ca adolescenții să întâlnească fiecare dintre acele tipuri de risc. În cea de-a doua parte a ipotezei, s-a presupus că a petrece mai mult timp online și a avea un profil personal ar conta mai mult în cazul riscurilor de contact decât de conținut, având la bază asumția că riscurile de contact implică interacțiune și comunicare cu ceilalți. Aceasta a fost de asemenea parțial confirmată deoarece posesia unui profil personal nu s-a dovedit a fi semnificativă statistic pentru riscurile de conținut. În ceea ce privește timpul petrecut în spațiul virtual, această variabilă a avut valori mai mari în relația cu pericolele de contact decât cu cele de conținut.

În ceea ce privește cea de-a doua ipoteză- *motivația emoțională* (emotional motivation)- aceasta s-a bazat pe asumția că implicarea în activități cu caracter riscant are la bază diverse emoții, plăceri și sentimente de control pe care adolescenții le pot simți (Cohen și Taylor, 1992) și care îi pot încuraja și mai mult să adopte un comportament riscant. Acestea pot de asemenea să îi ajute să prezinte și să mențină o imagine acceptabilă despre sine în fața celorlalți, ca parte integrantă a procesului de formare a identității. În primul rând, această ipoteză și-a propus să arate că cei cărora le place să caute diverse senzații (sensation-seeking), care se apreciază ca fiind eficienți și încrezători în abilitățile lor de a gestiona situații noi și neașteptate (self-efficacy), și cei care se confruntă cu dificultăți psihologice sunt mai expuși riscurilor decât alți copii. Aceasta a fost confirmată iar rezultatele au arătat o mare probabilitate ca cei care posedă aceste caracteristici să întâlnească mai multe riscuri de diverse tipuri. Deși căutarea de senzații nu s-a dovedit a fi

semnificativă statistic pentru agresivitatea online, iar auto-eficacitatea nu a fost semnificativă în cazul solicitărilor sexuale, toți ceilalți predictorii au avut valori notabile pentru șansele ca adolescenții să întâmpine pericole virtuale. Acest aspect a fost mai pregnant în cazul variabilei referitoare la dificultăți psihologice care a avut valori ridicate în cazul agresivității online, riscurilor de pierdere a datelor personale, și în cazul conținuturilor/ accesării website-urilor cu caracter negativ (negative user-generated content). Cea de-a doua parte a acestei ipoteze și-a propus să testeze dacă căutarea de senzații și dificultățile psihologice contează mai mult în cazul riscurilor de conținut datorită faptului ca acestea implică nivele mai ridicate de risc decât pericolele de contact (Cho și Cheon, 2005). Aceasta a fost doar parțial confirmată. Căutarea de senzații a avut valori similare în ambele categorii de riscuri (contact și conținut), puțin mai ridicate în cazul celor de conținut. În ceea ce privește dificultățile psihologice în schimb, efectele acestui predictor asupra variabilelor dependente s-au dovedit a fi considerabil mai mari în cazul riscurilor de contact, arătând că tinerii sunt capabili să atragă mai multe astfel de pericole decât cele bazate pe conținut, dacă celelalte variabile sunt controlate. În consecință, similar primei ipoteze, cea de-a doua a fost de asemenea doar parțial confirmată.

Mergând mai departe la cea de-a treia ipoteză a acestui capitol- *depășirea limitelor* (crossing boundaries)- aceasta a încercat să arate că acei tineri orientați spre risc online și offline sunt mai expuși pericolelor online decât adolescenții care nu întrunesc aceste caracteristici. Din analizele acestei secțiuni a rezultat faptul că atât activitățile riscante online cât și cele offline pe care tinerii le-au întreprins s-au presupus a fi mai relevante în cazul riscurilor de contact datorită faptului că interacțiunea este o modalitate de a alimenta și întreține comportamentele orientate spre pericole. Rezultatele regresiiilor logistice au arătat faptul că această ipoteză se confirmă. Ambele tipuri de activități riscante – online și offline- au arătat șanse ridicate ca adolescenții să întâlnească mai multe riscuri din fiecare categorie. Totuși, valorile au fost puțin mai ridicate în cazul riscurilor de contact, arătând faptul că și cea de-a doua parte a acestei ultime ipoteze poate fi confirmată.

În cadrul acestui capitol, pe lângă explorarea incidenței riscurilor în Europa și a factorilor care configurează siguranța online a adolescenților, au fost realizate și alte analize cu scopul de a identifica variațiile și diferențele în explicarea factorilor care au cea mai mare însemnătate în ceea ce privește gestionarea de către adolescenți a fiecărui tip de risc discutat. În acest sens, patru

blocuri de țări au fost create din totalul celor 25 incluse în studiu – blocul nordic, estic, vestic și sudic- iar regresiiile logistice utilizate pentru fiecare tip de risc au fost repetate de câte patru ori. Per ansamblu, modelele generale au corespuns bine în aproape toate regiunile Europei, cu excepția agresivității online, posibil din cauza numărului redus de cazuri introduse în analize.

Următorul capitol a urmat aceeași linie cu cel de-al treilea, punând accent pe adolescenții români ca utilizatori avansați ai internetului și ai experimentării riscurilor. În ciuda datelor care arată potențialul ridicat de pericole, vulnerabilități și daune al acestei țări (Livingstone et al., 2011; Livingstone și Haddon, 2009), puține cercetări au fost întreprinse pentru a înțelege cum percep tinerii rolul internetului în viețile lor, care sunt conceptualizările lor despre riscurile online și cum se plasează în raport cu aceste situații negative. De asemenea, nu există studii publice recente care să abordeze experiențele și motivațiile copiilor de a se angaja în activități riscante (Stefanescu et. al., 2009; Stefanescu, 2009; Diaconescu, Barbovschi and Baciu, 2008; Barbovschi and Diaconescu, 2008). Analizele realizate în acest capitol au arătat în primul rând faptul că tinerii utilizatori ai internetului din România, similar tendinței europene generale, nu au întâmpinat un număr mare de riscuri în timpul explorării spațiului virtual. Mai mult de jumătate dintre cei intervievați au declarat că nu au întâlnit nici unul dintre riscurile despre care au fost întrebați, iar dintre aceia care au făcut-o, majoritatea au mers la întâlniri stabilite cu persoane întâlnite pe internet.

Datorită faptului că experiențele de riscuri online au fost mai degrabă reduse, se poate afirma că tinerii români știu cum să exploreze lumea digitală într-o manieră sigură și cum să evite experiențele negative care le-ar putea dăuna atât lor cât și activităților lor virtuale. Regresiile logistice au arătat că în comparație cu rezultatele de la nivel european, în acest caz, un număr notabil de factori s-au dovedit a fi ne semnificativi statistic în modelele realizate, probabil datorită numărului redus de cazuri care nu au putut susține toate variabilele introduse în analize. În consecință, exceptând ultima ipoteză, celelalte pot fi doar parțial confirmate. Dificultățile psihologice au avut și aici un impact notabil, așadar acestea trebuie să fie luate serios în calcul de către părinți, autorități și agenții politicilor publice atunci când se discută despre cum să creeze măsuri eficiente pentru a-i proteja pe tinerii utilizatori. Aceste caracteristici stau la baza unor mari probabilități de a întâlni atât riscuri de conținut cât și de contact, valori mai mari înregistrându-se

pentru cele din urmă. În ceea ce privește activitățile riscante online și offline, acestea s-au dovedit a fi semnificative statistic pentru ambele modele, evidențiind încă o dată comportamentele orientate spre risc ale adolescenților și relația dintre mediul virtual și cel real (Shen et. al., 2013; Laghi et al., 2013; Hirzalla și van Zoonen, 2011).

Această analiză a fost continuată în ultimul capitol al lucrării care a explorat percepțiile și atitudinile copiilor și adolescenților români despre mijloacele de comunicare și informare moderne, caracteristicile lor de utilizare a internetului alături de riscurile asociate, și relația dintre copii-părinți-mediul online. Scopul a fost de a înțelege cum tinerii însuși conceptualizează și percep legătura dintre utilizarea internetului și riscurile asociate într-un mediu guvernat de evoluții tehnologice, adresând lipsa studiilor bazate pe discursurile tinerilor referitoare la experiențele lor online. Comparând răspunsurile a trei grupuri de elevi folosind metoda focus-grupurilor, această analiză a permis capturarea unor diverse interpretări și percepții în legătură cu pericolele online care pot apărea în timpul explorării spațiului virtual, poziționând tinerii în centrul discuțiilor. Având în vedere faptul că aceștia constituie un grup a cărui voce este rar auzită (Ponte, Simoes și Jorge 2013; Hundley și Shyles, 2010; Davidson et al., 2009; Dunkels 2008), propriile lor reflecții au fost punctul central al acestei secțiuni. În consecință, acest studiu nu doar că a acordat atenție tipurilor de riscuri care îi implică pe copii și adolescenți, dar le-a permis de asemenea acestor tineri utilizatori să se poziționeze în relație cu aceste pericole și să vorbească despre felul în care ei însuși înțeleg aceste experiențe, încercând să scoată în evidență de asemenea informațiile neprevăzute care pot reieși în cadrul discuțiilor. Scopul a fost de a vedea dacă elevii percep riscurile ca pe niste potențiale pericole care le pot afecta activitățile și siguranța online, sau dacă le evaluează ca fiind caracteristici normale ale spațiului digital care pot fi cu ușurință prevenite și gestionate. De-a lungul discuțiilor, elevilor le-au fost atribuite diverse roluri- consilieri, receptori de conținuturi online, actori implicați în situații riscante- cu scopul de a surprinde din diverse unghiuri și perspective percepțiile și felul lor de a înțelege mediul virtual și caracteristicile sale.

Imaginea generală a acestor interviuri de grup a scos la iveală faptul că tinerii participanți au legături pozitive și puternice cu internetul, lucru care a fost evidențiat de asemenea în unele studii cantitative anterioare (Helsper 2013; Haddon et al. 2012; Ofcom 2012; Hasebrink et al.

2011; Livingstone et al 2011; Valcke et al 2011; OSTWG 2010), dar și în unele studii calitative (Optem 2007; Davidson et al., 2009; Hundley și Shyles, 2010). Participanții s-au dovedit a fi utilizatori siguri pe cunoștințele și capacitățile lor, mai degrabă decât persoane naive și incapabile să perceapă pericolele. Ei sunt de fapt foarte conștienți de aceste riscuri dar tind să le desconsidere și să recurgă la diverse soluții pentru a le preveni, arătând în acest sens nivele ridicate de responsabilitate în legătură cu siguranța lor. În ciuda vârstei lor fragede, ei par să fie independenți când vine vorba de utilizarea internetului și despre cunoștințele și strategiile proprii pe această dimensiune pentru a face față factorilor online negativi, având în vedere faptul că părinții sunt văzuți ca utilizatori ocazionali și neexperimentați. Dezvoltarea tehnologică recentă care a favorizat apariția unui număr mare de mijloace de comunicație pare să fi schimbat viețile copiilor și ale adolescenților într-o manieră pozitivă, deschizând căi pentru mai multă interacțiune și acces la informație. Deși există spațiu și pentru riscuri, rezultatele focus-grupurilor au arătat că etapa copilăriei nu este o perioadă a inocenței amenințată de pericole, ci mai degrabă o etapă în care tinerii se consideră actori foarte competenți și informați cărora le place să experimenteze diverse situații- incuzând riscuri- ingnorând posibilele urmări negative. Pe parcursul discuțiilor a reieșit în repetate rânduri faptul că participanții sunt reflexivi în legătură cu felul în care înțeleg riscul, și responsabili pentru activitățile lor online, mai degrabă decât victime inocente care trăiesc printre o varietate de pericole online care le amenință dezvoltarea adecvată(Helsper 2013; Haddon et al. 2012; Ofcom 2012; Hasebrink et al. 2011; Valcke et al 2011; OSTWG 2010; Livingstone și Haddon 2009; Dooley et al. 2009; ACMA 2008; Byron 2008; Cho și Cheon, 2005). În consecință, recomandările făcute de Livingstone și colegii săi, precum și scopul Comisiei Europene (Agenda Digitală, 2013) de a crea mijloacele necesare pentru ca fiecare european să devină digital ar trebui să fie foarte mult luate în considerare atunci când e vorba de tinerii utilizatori. Ei ar trebui încurajați să devină responsabili pentru propria lor siguranță pe internet prin dezvoltarea încrederii în sine și a competențelor digitale potrivite.

Deși această lucrare și-a propus să ofere o abordare detaliată asupra relației dintre utilizarea internetului, impactul acestuia asupra tinerilor, și experiențele de risc întâmpinate, câteva aspecte rămân totuși subiectul unor cercetări ulterioare. Unul dintre ele se referă la explorarea daunelor asociate cu experiențele negative care pot surveni în timpul explorărilor digitale ale adolescenților. Incidența pericolelor nu spune multe despre consecințele pe care acestea le pot

avea asupra comportamentelor tinerilor. De asemenea, strategiile de a face față și de a se recupera de pe urma pericolelor au nevoie de o atenție aparte întrucât pot ajuta la o mai bună înțelegere a felurilor în care tinerii abordează și se raportează la propriile experiențe online, fiind în același timp o resursă importantă pentru politicile publice care pot realiza măsuri de protecție mai adecvate și mai focalizate pentru copii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Abraham, D. (coord.), Abraham, A., Dalu, A.M., Fierbinteanu, C., Marcovici, O., Mitulescu, S., Plaesu, A; Sufaru, I. (2013). "Situatia adolescentilor din Romania", UNICEF Romania. Available at <http://www.unicef.ro/wp-content/uploads/Studiu-privind-situatia-adolescentilor-din-Romania.pdf>, retrieved 23 September 2013.
- ACMA (Australian Communications and Media Authority) (2008). "Developments in Internet filtering technologies and other measures for promoting online safety". *First annual report to the Minister for Broadband, Communications and the Digital Economy*, Available at www.acma.gov.au/webwr/assets/main/lib310554/developments_in_internet_filters_1streport.pdf, retrieved 27 July 2013
- Bakardjieva, M. (2005). "Internet society. The internet in everyday life", London: Sage Publications
- Barbovschi, M., Diaconescu, M. (2008). "Teenagers' actions and interactions online in Central and Eastern Europe. Potential of empowerment, risks and victimization", Cluj-Napoca: Cluj University Press
- Barbovschi, M. (2013). "Children's meetings offline with people met online", *Journal of Children and Media*, 7:1, 28-43.
- Bawden, D. (2001). "Information and digital literacies; a review of concepts", *Journal of Documentation*, 1-29.
- Beck, U. (1992). "Risk society: towards a new modernity". London: Sage Publications
- Berman, J., Bruckman, A. (2001). "The Turing Game: Exploring Identity in an Online Environment", *Convergence*, (7) 3, 83-102.

- Berson, I.R., Berson, M.J. (2005). "Challenging online behaviors of youth. Findings from a comparative analysis of young people in the United States and New Zealand", *Social Science Computer Review*, 23:1, 29-38.
- Bond, E. (2013). "Mobile phones, risk and responsibility: Understanding children's perceptions". *Cyberpsychology: Journal of Psychological Research on Cyberspace*, 7(1), article 3.
- boyd, d. (2008). "Why youth love social networking sites: the role of networked publics in teenage social life", In *Youth, Identity and Digital Media*. Edited by David Buckingham, Cambridge, MA: The MIT Press, 119-142.
- boyd, d., Hargittai, E., Schultz, J., Palfrey, J. (2011): "Why parents help their children lie to Facebook about age: Unintended consequences of the Children's Online Privacy Protection Act", *First Monday*, 16(11).
- Buckingham, D. (2008). "Introducing identity", in *Youth, Identity and Digital Media*, edited by David Buckingham, p. 1-24, Cambridge, MA: The MIT Press
- Byron, T. (2008). "Safer Children in a Digital World: The Report of the Byron Review". London: Department for Children, Schools and Families, and the Department for Culture, Media and Sport. Available at www.dcsf.gov.uk/ukccis/userfiles/file/FinalReportBookmarked.pdf, retrieved 27 July 2013.
- Cankaya, S., Odabasi, H.F. (2009). "Parental controls on children's computer and internet use", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 1105-1109.
- Castells, M. (1996). "The rise of the network society", Vol. 1 of *The transformation age: Economy, Society and Culture*. Oxford, UK: Blackwell's
- Castells, M. (2009). "Communication power", New York: Oxford University Press
- Chau, M., Xu, J. (2007). "Mining communities and their relationships in blogs: A study of online hate groups". *International Journal of Human-Computer Studies*, 65(1), 57-70.
- Chirita, R., Ilinca, M., Chele, G., Chirita, V. (2007). "Computers use and abuse in Romanian children and teenagers: social, psychological and academic consequences", *Proceedings of the 4th WSEAS/IASME International Conference on Engineering Education*. Available at <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2007creteee/papers/563-119.pdf>, retrieved 2 September 2013
- Cho, C-H., Cheon, H.J. (2005). "Children's exposure to negative internet content: effects of family context", *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 49:4, 488-509.

- Christofides, E., Muise, A., Desmarais, S. (2012). “Hey, mom, what’s on your Facebook? Comparing Facebook disclosure and privacy in adolescents and adults”. *Social Psychological and Personality Science*, 3:48.
- Cohen, S., Taylor, L. (1992). “Escape attempts. The theory and practice of resistance of everyday life”, Second Edition, London: Routledge
- Cooper, A., Hetherington, R. and Katz, I.(2003), “The Risk Factor: Making the Child Protection System Work for Children”, London: DEMOS.
- Council of Europe (2007). "Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse", available at <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=201&CM=8&DF=&CL=ENG>, retrieved 19 August 2013.
- Daniel, B. (2010). “Concepts of Adversity, Risk, Vulnerability and Resilience: A Discussion in the Context of the ‘Child Protection System’”, in *Social Policy and Society*, 9, 231-241.
- Davidson, J., Martellozzo, E., Lorenz, M. (2009). “Evaluation of the CEOP ThinkUKnow internet safety programme and exploration of young people’s internet safety knowledge”, Report 2, Kingston University London: Centre for Abuse and Trauma Studies, available at <http://www.cats-rp.org.uk/pdf%20files/Internet%20safety%20report%204-2010.pdf>, retrieved 15 August 2013.
- Davidson, J., Martellozzo, E. (2010). “State of the nation review of internet safety”, Kingdom of Bahrain. Available at http://www.tra.org.bh/en/pdf/SafeSurf_TRA_Report.pdf, retrieved 2 August 2013.
- Davis, J., Hirschl, T., Stack, M. (1997). “Cutting edge: technology, information capitalism, and social revolution”. New York: Verso
- Devine, P., Lloyd, K. (2012). “Internet use and psychological well-being among 10-year-old and 11-year-old children”, *Child Care in Practice*, 18:1, 5-22.
- D’Haenens, L., Vandoninck, S. (2011). “Which factors shape experiences of harm and coping?”. In Hasebrink, U., Görzig, A., Haddon, L., Kalmus, V. and Livingstone, S., *Patterns of risk and safety online. In-depth analyses from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries*, LSE, London: EU KidsOnline.

- Diaconescu, M., Barbovsi, M., Baci, C., (2008). "Beneficii si riscuri ale utilizarii internetului in randul copiilor si adolescentilor. Repere pentru elaborarea unui ghid de siguranta pe internet si de prevenire a victimizarii online", Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana
- DiMaggio, P., Hargittai, E., Neuman, W.R., Robinson, J.P. (2001). "Social implication of the internet", *Annual Review of Sociology, Research Library*, 307: 27.
- Donath, J., (1999). "Identity and Deception in the Virtual Community", *Communities in Cyberspace*, eds. Marc Smith and Peter Kollock, London: Routledge.
- Dooley, J.J., Cross, D., Hearn, L., Treyvaud, R. (2009). "Review of existing Australian and international cyber-safety research". *Child Health Promotion Research Centre*, Edith Cowan University, Perth.
- Dooley, J.J., Pyzalsky, J., Cross, D. (2009a). "Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review". *Journal of Psychology*, 217, 182-188.
- Douglas, M. (1966). "Purity and danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo", London: Routledge.
- Duerager, A., Livingstone, S. (2012). "How can parents support children's internet safety?" *EU Kids Online*, London, UK. Available at <http://eprints.lse.ac.uk/42872/>, retrieved 15 May 2013.
- Duffy, M. (2003). "Web of Hate: a Fantasy Theme Analysis of the Rhetorical Vision of Hate Groups Online". *Journal of Communication Inquiry*, 27, 291-312.
- Dunkels, E. (2008). "Children's strategies on the internet", *Critical Studies in Education*, 49:2, 171-184.
- European Commission Digital Agenda (2013). "Creating better internet for kids", available at <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/creating-better-internet-kids>, retrieved 13 August 2013.
- Eurostat (2012). „Internet use in households and by individuals 2012” - Issue number 50/2012, available at http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-12-050/EN/KS-SF-12-050_EN.PDF , retrieved 2 April 2013
- Ferero, R., McLennan, L., Risses, C., Baumann, A. (1999). "Bullying behavior and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: Cross sectional survey". *British Medical Journal*, 319, 344-351.

- Fielder, A., Gardner, W., Nairn, A., Pitt, J. (2007). "Fair game? Assessing commercial activity on children's favorite websites and online environments", National Consumer Council, London.
- Gallup Organization (2008). "Towards a safer use of the internet for children in the EU- a parents' perspective" (Flash Eurobarometer). Available at http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_248_en.pdf, retrieved 28 July 2013.
- Gerstenfeld, P. B., Grant, D. R., & Chiang, C.-P. (2003). "Hate Online: A Content Analysis of Extremist Internet Sites". *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 3 (1), 29-44.
- Gill, T. (2007). "No fear: growing up in a risk averse society", London: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Gilligan, R. (1997). "Beyond Permanence? The Importance of Resilience in Child Placement Practice and Planning", *Adoption & Fostering*, 21: 12
- Goffman, E. (1959). "The presentation of self in everyday life", London: Penguin Books
- Gorzig, A., Frumkin, L.A. (2013). "Cyberbullying experiences on-the-go: When social media can become distressing", *Cyberpsychology: Journal of Psychological Research on Cyberspace* 7(1), article 4.
- Gradinger, P., Strohmeier, D., Spiel, C. (2009). "Traditional bullying and cyberbullying: Identification of risk groups for adjustment problems". *Journal of Psychology*, 217, 205-213.
- Habermas, J. (1981). "The theory of communicative action. Lifeworld and system: a critique of functionalist reason", Vol. 2, Boston: Beacon
- Haddon, L., Livingstone, S., EU Kids Online network (2012). "EU Kids Online: National perspectives", available at www.eukidsonline.net, retrieved 12 December 2012.
- Hargittai, E. (2007). "Whose space? Differences among users and non-users of social networking sites". *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), article 14.
- Hargittai, E., Shafer, S. (2006). "Differences in actual and perceived online skills: the role of gender", *Social Science Quarterly*, 87(2), 432-448.
- Hasebrink, U., Görzig, A., Haddon, L., Kalmus, V. and Livingstone, S. (2011). "Patterns of risk and safety online. In-depth analyses from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries". LSE, London: EU KidsOnline.

- Haythornthwaite, C., Kazmer, M.M (2002). "Bringing the internet home. Adult distance learners and their internet, home, and work worlds", in *The internet in everyday life*, (p. 431-463), edited by Barry Willman and Caroline Haythornthwaite, USA: Blackwell Publishers.
- Helsper, E., Eynon, R. (2009). „Digital natives: where is the evidence?“. *British Educational Research Journal*, 1-18.
- Helsper, E., Kalmus, V., Hasebrink, U., Sagvari, B., De Haan, J. (2013). "Country Classification: Opportunities, Risks, Harm and Parental Mediation". LSE, London: EU Kids Online.
- Hirzalla, F., van Zoonen, L. (2011). "Beyond the online/ offline divide: how youth's online and offline civic activities converge", *Social Science Computer Review*, 29:481
- Hope, A. (2007). "Risk taking, boundary performance and intentional school internet misuse", *Studies in the Cultural Politics of Education*, 28:1, 87-99.
- Hundley, H.L., Shyles, L. (2010). "US teenagers' perceptions and awareness of digital technology: a focus-group approach", *New Media Society*, 12: 417
- International Risk Governance Council (2005). „Risk governance: Towards an integrative approach". *White paper no. 1, Author O. Renn with an Annex by P. Graham*, Geneva: IRGC.
- International Telecommunication Union- ITU (2009), "Guidelines for Policy Makers of Child Online Protection". Available at www.itu.int/osg/csd/cybersecurity/gca/cop/guidelines/policy_makers.pdf, retrieved 15 August 2013
- International Telecommunication Union- ITU (2013). "The World in 2013: ICT Facts and Figures", Geneva, available at <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/ICTFactsFigures2013.pdf>, retrieved 5 August 2013.
- Insafe Good Practice Guide (2012). "Survey of resources for teenagers. Full report", available at http://www.saferinternet.org/c/document_library/get_file?uuid=eb60c451-5826-459e-a89f-d8aa6aa33440&groupId=10137, retrieved 21 April 2013.
- ISTTF (Internet Safety Technical Task Force) (2008), "Enhancing Child Safety and Online Technologies": Final Report of the ISTTF to the Multi-State Working Group on Social Networking of State Attorney Generals of the United States. Cambridge, MA: Berkman Center for Internet and Society, Harvard University. Available at <http://cyber.law.harvard.edu/pubrelease/isttf/>, retrieved 5 August 2013.

- Kernaghan, D., Elwood, J. (2013). "All the (cyber) world's a stage: Framing cyberbullying as a performance", *Cyberpsychology: Journal of Psychological Research on Cyberspace*, 7(1), article 5.
- Kim, Y.S., Koh, Y.J., Leventhal, B. (2005). "School bullying and suicidal risk in Korean middle school students". *Pediatrics*, 115, 357-363.
- Klinke, A., Renn, O. (2001). "Precautionary principle and discursive strategies: classifying and managing risks", *Journal of Risk Research*, 4:2, 159-173
- Klinke, A., Renn, O. (2002). "A new approach to risk evaluation and management: risk-based, precaution-based and discourse-based strategies", in *Risk Analysis*, vol. 22, no. 6.
- Klinke, A., Renn, O. (2012). "Adaptive and integrative governance on risk and uncertainty", *Journal of Risk Research*, 15:3, 273-292.
- Kotilainen, S. (2011). "Children's media Barometer 2010: the use of media among 0-8 year-olds in Finland", *Finnish Society on Media Education*, Helsinki.
- Laghi, F., Schneider, B.H., Vitoroulis, I., Coplan, R.J., Baiocco, R., Hamburger, Y.A., Hudek, N., Koszycki, D., Miller, S., Flament, M. (2013). "Knowing when not to use the internet: shyness and adolescents' on-line and off-line interactions with friends", *Computers in Human Behavior* 29, 51-57
- Lee, S-J. (2012). "Parental restrictive mediation of children's internet use: effective for what and for whom?", *New Media and Society*, 0, 1-16.
- Lee, E., & Leets, L. (2002). Persuasive Storytelling by Hate Groups Online : Examining Its Effects on Adolescents. *American Behavioral Scientist* , 45 (6), 927-957.
- Lenhart, A., Madden, M. (2007). "Teens, Privacy, & Online Social Networks". Pew Internet and American Life Project. Available at http://www.pewinternet.org/PPF/r/211/report_display.asp, retrieved 22 August 2013.
- Lenhart, A., Madden, M., Duggan, M., Cortesi, S., Gasser, U. (2013) 'Teens and Technology 2013', *Pew Internet & American Life Project*, Washington, D.C.
- Leung, L., Lee, P.S.N. (2012). "The influences of information literacy, internet addiction and parenting styles on internet risks", *New Media Society*, 14:117.
- Li, Q. (2005). "New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools", *Computers in Human Behavior*, 1-15.

- Liau, A. K., Khoo, A., Ang, P.H. (2008). "Parental awareness and monitoring of adolescent internet use", *Curr Psychol*, 27, 217-233.
- Livingstone, S., Bober, M., Helsper, E. (2005). "Internet literacy among children and young people: findings from the UK Children Go Online project", London: LSE Research Online. Available at <http://eprints.lse.ac.uk/archive/00000397>, retrieved 21 April 2013
- Livingstone, S., Helsper, E.J. (2007). "Taking risks when communicating on the internet: the role of offline-psychological factors in young people's vulnerability to online risks", *Information, Communication and Society*, 10:5, 619-644.
- Livingstone, S. (2007). "Strategies of parental regulation in the media-rich home", *Computers in Human Behavior*, 23, 920-941.
- Livingstone, S., Helsper, E.J. (2008). "Parental mediation of children's internet use", *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 52:4, 581-599.
- Livingstone, S., & Haddon, L. (2009). "EU Kids Online: Final Report". LSE, London: EU Kids Online.
- Livingstone, S., Helsper, E. (2010). „Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet: the role of online skills and internet self-efficacy", in *New Media Society*, 12: 309
- Livingstone, S., Olafsson, K., Staksrud, E. (2011). "Social networking, age and privacy". Available at www.eukidsonline.net, retrieved 10 March 2013.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., and Ólafsson, K. (2011). "Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings". LSE, London: EU Kids Online.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. and Ólafsson, K. (2011a). "Technical Report and User Guide: The 2010 EU Kids Online Survey". LSE, London: EU Kids Online.
- Lobe, B., Livingstone, S., Ólafsson, K. and Vodeb, H. (2011). "Cross-national comparison of risks and safety on the internet: Initial analysis from the EU Kids Online survey of European children", London: EU Kids Online, LSE.
- Lyng, S. (1990). "Edgework: A social psychological analysis of voluntary risk taking", *The American Journal of Sociology*, vol. 95, no. 4, 851-886
- Lyng, S. (2004). "Crime, edgework and corporeal transaction". *Theoretical Criminology*, Sage Publications, vol. 8(3), 359-375.

- Madge N., Barker, J. (2007). "Risk and childhood". RSA: London
- Marcia, J.C. (1980). "Identity in Adolescence", in *Handbook of Adolescent Psychology*, ed. Joseph Adelson, p. 159-187, New York: Wiley 159–187.
- Marwick, A.E., Diaz, D.M., Palfrey, J. (2010). "Youth, privacy and reputation". The Berkman Center for Internet and Society, Harvard University. Available at <http://cyber.law.harvard.edu/publications> , retrieved 2 August 2013.
- Masten, A.S., Gewirtz, A.H. (2006). "Resilience in Development: The Importance of Early Childhood", *Encyclopedia on Early Childhood Development*, USA
- Miller, H. (1995). "The presentation of self in electronic life: Goffman on the internet", Paper presented at *Embodied Knowledge and Virtual Space Conference*, Goldsmiths's College, University of London, available at <http://www.dourish.com/classes/ics234cw04/miller2.pdf>, retrieved 3 August 2013.
- Mitchell, K., Finkelhor, D., Wolak, J. (2001). "Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth". *Journal of the American Medical Association*, 285(23), 3011–3014.
- Mitchell, K.J., Finkelhor, D., Wolak, J. (2003). "The exposure of youth to unwanted sexual material on the internet. A national survey of risk, impact, and prevention", *Youth and Society*, 34:3, 330-358.
- Mitchell, K. J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2007). "Trends in youth reports of sexual solicitations, harassment and unwanted exposure to pornography on the Internet". *Journal of Adolescent Health*, 40(2), 116–126.
- Mitchell, K. J. and Ybarra, M. (2007). "Online behavior of youth who engage in self-harm provides clues for preventive intervention". *Preventative Medicine* 45:392–396.
- Mooney, C. (2009). "Online social networking", Gale: Lucent Books.
- Morimoto, S.A., Friedland, L.A. (2011). "The lifeworld of youth in the information society", *Youth and Society* 43(2), 549-567.
- Murray, C.D., Warm, A., Fox, J. (2006). "An Internet survey of adolescent self-injurers". *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health*, 4 (1), 1-9.
- National Crime Prevention Council. "Protecting Teens from Identity Theft: a guide for adults". Available at http://www.ncpc.org/programs/teens-crime-and-the-community/publications-1/preventing-theft/adult_teen%20id%20theft.pdf, retrieved 21 August 2013.

- Newman, T, Blackburn, S. (2002). "Interchange. Transitions in the lives of children and young people: resilience factors", *Scottish Executive Education Department*, Edinburgh
- Newman, T. (2002). "Promoting Resilience: A Review of Effective Strategies for Child Care Services", Barnardo's: Cardiff
- Nikken, P., Jansz, J. (2006). "Parental mediation of children's video game playing: A comparison of the reports by parents and children". *Learning, Media & Technology*, 31, 181-202.
- Ofcom (2011). "UK's children media literacy", London: Ofcom.
- Ofcom (2012). "Children and Parents: Media Use and Attitudes Report", London: Ofcom
- Online Safety and Technology Working Group (OSTWG) (2010), "Youth Safety in a Living Internet: Report of the Online Safety and Technology Working Group", available at www.ntia.doc.gov/reports/2010/OSTWG_Final_Report_060410.pdf, retrieved 27 July 2013.
- Optem (2007). "Safer Internet for Children: Qualitative Study in 29 European Countries". Luxembourg: EC.
- Organization for Economic Co-Operation and Development, OECD (2003). „Emerging risks in the 21th century. An agenda for action”, Paris: OECD
- Organization for Economic Co-operation and Development, OECD (2011). "The Protection of Children Online: Risks faced by children online and policies to protect them", *OECD Digital Economy Papers*, No. 179, OECD Publishing, Paris
- Organization Safe the Children (2011). "Internet use in Romania by children and adults". Available at <http://www.sigur.info/docs/utilizarea-internetului-in-romania-de-catre-copii-si-adulti-salvati-copiii-2010.pdf>, retrieved 4 September 2013
- Patchin, J.W., Hinduja, S. (2010). "Trends in online social networking: adolescent use of MySpace over time". *New Media Society*, 12:197
- Ponte, C., Simoes, J.A., Jorge, A. (2013). "Do questions matter on children's answers about internet risk and safety?", *Cyberpsychology: Journal of Psychological Research on Cyberspace*, 7(1), article 2.
- Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., Cross, D. (2010). "Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents", *Child and Adolescent Psychiatry and mental health*, 4:28

- Rosa, E. A. (1998). "Metatheoretical foundations for post-normal risk", *Journal of Risk Research* 1(1), 15-44
- Ross, D.A.R. (2007). "Backstage with the knowledge boys and girls: Goffman and distributed agency in an organic online community", *Organization Studies*, 28:307
- Runcan, P.L. (2010). "One minute more: adolescent addiction for virtual world", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2(2010), 3706-3710
- Shen, C-X., Liu, R-D., Wang, D. (2013). "Why are children attracted to the internet? The role of need satisfaction perceived online and perceived in daily real life", *Computers in Human Behavior* 29, 185-192
- Smith, P.K., Mahdavi, J, Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., Tippett, N. (2008). "Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49:4, 376-385.
- Sonck, N., Livingstone, S. (2011). "Digital literacy and safety skills", EU Kids Online, London School of Economics and Political Science, London, UK. Available at <http://eprints.lse.ac.uk/33733/>, retrieved 14 March 2013.
- Staksrud, E., Livingstone, S. (2009). "Children and online risk", *Information, Communication & Society*, 12:3, 364-387
- Staksrud, E., Olafsson, K., Livingstone, S. (2013). "Does the use of social networking sites increase children's risk of harm?", *Computers and Human Behavior*, 29, 40-50.
- Stefanescu, C., Chirita, V., Chirita, R., Chele, G.A. (2009). "The factors that influence adolescents' engagement in risky internet behavior: an observational study in Romanian adolescents", Proceedings of the 6th WSEAS International Conference of Engineering Education. Available on <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2009/rodos/EDU/EDU27.pdf>, retrieved 2 September 2013
- Stefanescu, S. (2009). "Romanian teenagers and the internet: the internet in the life of Romanian adolescents" in *Communication Studies*, no. 5, 173-192.
- Synovate (2010). "Staying safe survey 2009: Young people and parents' attitudes around accidents, bullying and safety". Available at https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/221961/DCSF-RR192.pdf, retrieved 20 July 2013.

- Valcke, M., Schellens, T., Van Keer, H., Gerarts, M. (2007). "Primary school children's safe and unsafe use of the Internet at home and at school: an exploratory study". *Computers in Human Behavior*, 23(6), 2838–2850.
- Valcke, M., De Wever, B., Van Keer, H., Schellens, T. (2011). "Long-term study of safe Internet use of young children", *Computers and Education* 57, 1292- 1305
- Valkenburg, P. M., Soeters, K. E. (2001). "Children's positive and negative experiences with the internet: An exploratory survey", *Communication Research*, SAGE, 652- 680.
- Van Dijk, J. (2006). "The network society", Second edition, London: Sage Publications
- Vandoninck, S., d'Haenens, L, De Cock, R. (2012). "Social networking sites and contact risks among Flemish youth", *Childhood*, 19:69.
- Virtual Stages Against Violence (2012). "A survey of internet uses and activities among adolescents, parents and teachers". Available at <http://virtualstages.eu/research/>, accessed 22 September 2013
- Ybarra, M.L., Mitchell, K., Finkelhor, D., Wolak, J. (2007). "Internet prevention messages: Targeting the right online behaviors". *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 161, 138-145.
- Ybarra, M. L., Espelage, D. L., Mitchell, K.J. (2007a). "The Co-occurrence of Internet Harassment and Unwanted Sexual Solicitation Victimization and Perpetration: Associations with Psychosocial Indicators." *Journal of Adolescent Health* 41:S31–S41.
- Ybarra, M.L., Mitchell, K.J. (2007b). "Prevalence and Frequency of Internet Harassment Instigation: Implications for Adolescent Health." *Journal of Adolescent Health*, 189–195.
- Ybarra, M.L., Mitchell, K.J. (2008). "How risky are social networking sites? A comparison of places online where youth sexual solicitation and harassment occurs". *Pediatrics*, 121(2), 350-357.
- YPRT (Youth Protection Roundtable) (2009). "Youth Protection Toolkit". Available at www.yprt.eu/transfer/assets/final_YPRT_Toolkit.pdf, retrieved 5 August 2013.
- Wellman, B. (2001). "Physical place and cyberspace. The rise of personalized networking". *International Journal of Urban and Regional Research*, 25,1-20. Available at <http://groups.chass.utoronto.ca/netlab/wp-content/uploads/2012/05/Physical-Place-and-Cyber-Place-The-Rise-of-Personalized-Networking.pdf>, retrieved 20 June 2013.

Whitlock, J.L, Powels, J.L, Eckenrode, J. (2006). "The virtual cutting edge: The Internet and adolescent self-injury". *Developmental psychology*, 42 (3), 407-417

Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. (2006). "Online Victimization of Youth: Five years Later". Available at www.unh.edu/ccrc/pdf/CV138.pdf, retrieved 18 August 2013.